

ข้าวเย็นเหนือ

1. ชื่อสมุนไพร ข้าวเย็นเหนือ (KHAO YEN NUEA)
2. ชื่อวิทยาศาสตร์ *Smilax china* L. ชื่อวงศ์ Smilacaceae
3. ชื่ออื่น -
4. ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้เถายาวได้ถึง 5 เมตร ลำต้นและกิ่งกลม ยาว สีเขียว ลำต้นตันและกิ่งแก่มีหนามสั้น แข็ง กิ่งและยอดอ่อนมักจะเกลี้ยง ไม่มีหนามหรือถ้ามีจะเป็นหนามเล็ก ๆ โคนต้นเป็นไม้เนื้อแข็ง มีเหง้าค่อนข้างโต

ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงแบบเวียนสลับค่อนข้างห่างรอบลำต้นหรือกิ่ง ก้านใบยาว 1.0-1.5 เซนติเมตร ผิวเกลี้ยง มีกาบเล็ก ๆ 2 อัน หุ้มที่โคนก้าน มีมือจับยาวคล้ายเส้นด้ายยื่นออกจากปลายของกาบ แผ่นใบรูปเกือบกลมกว้าง 3-7 เซนติเมตร ยาว 7-12 เซนติเมตร ปลายใบแหลมหรือมนเล็กน้อย โคนใบโค้งมน ขอบใบเรียบ ผิวใบเกลี้ยง เส้นใบออกจากโคนใบ 5 เส้น เส้นใบย่อยค่อนข้างขนาน และตัดเป็นตารางรูปสี่เหลี่ยม

ดอก ดอกแยกเพศ แยกต้น ออกเป็นช่อแบบซี่ร่ม รูปทรงกลม มีใบประดับย่อยที่โคนช่อดอก ดอกเพศผู้มีวงกลีบรวมสีเขียว วงนอก 6 กลีบ ยาวแคบ ปลายแหลม โคนเชื่อมติดกันคล้ายจาน กลีบวงใน 2 กลีบ ขนาดไล่เลี่ยกับกลีบวงนอก เกสรเพศผู้ 6 อัน อับเรณูมี 1 พู ดอกเพศเมียมีวงกลีบรวมเช่นเดียวกับดอกเพศผู้ มีรังไข่ฐานเหนือฐานวงกลีบรวม ภายในมี 3 ช่อง ก้านเกสรสั้นมาก ปลายแยกเป็นแฉกยาวโค้ง 3 แฉก

ผล มีเนื้อหุ้ม กลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-8 มิลลิเมตร เมื่อสุกสีแดง มีเมล็ดสีม่วงอมแดง 1-2 เมล็ด

5. ส่วนที่ใช้ทำยา

เหง้า

6. สรรพคุณของแต่ละส่วนที่ใช้ทำยา

เหง้า รสมันกร่อยและหวานเล็กน้อย มีสรรพคุณแก้ประดง คุดทะราด แก้น้ำเหลืองเสีย แก้เส้นเอ็นพิการ แก้กามโรค ออกดอก เข้าข้อ ฝีแผลเน่าเปื่อยพุพอง เม็ดผื่นคัน ดับพิษในกระดุก และใช้แก้อักเสบในร่างกาย

7. รายงานการวิจัย

สารสกัดจากเหง้าด้วยน้ำร้อนมีฤทธิ์ในการยับยั้งการปล่อยสารฮีสตามีนและการเป็นพิษต่อเซลล์ สารสกัดจากเหง้าด้วยเมทานอลมีฤทธิ์ในการผ่อนคลายการขับถ่ายปัสสาวะ และร่นระยะเวลาหลับให้สั้นลงเมื่อให้ยานอนหลับ barbiturate

8. สารสำคัญ

ในเหง้ามีสารในกลุ่ม steroidal saponins ได้แก่ dioscin, protodioscin, methylprotodioscin, gracillin และ methylprotogracillin เป็นต้น

9. แหล่งกำเนิด และกระจายพันธุ์

พบเฉพาะในป่าบนที่สูงในระดับ 900 เมตรขึ้นไปถึง 2,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล พบมากทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในต่างประเทศมีในพม่า จีน ญี่ปุ่น ลาว เวียดนาม และฟิลิปปินส์

10. พื้นที่เหมาะสมในการปลูกในประเทศไทย

- ลักษณะพื้นที่ ป่าดงดิบ ป่าไผ่ ป่าเต็งรัง ชายเขา
- ภาค ทั่วทุกภาคของประเทศไทย
- จังหวัด อุดรธานี ขอนแก่น ชัยภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี

11. การคัดเลือกพันธุ์ (พันธุ์ที่นิยมปลูกในประเทศไทย)

- พันธุ์ที่ใช้เป็นยา พันธุ์เถาเนื้อแข็ง เถามีหนามเล็กน้อย มีหัวเนื้อสีเหลือง
- พันธุ์ที่ใช้เป็นอาหาร ไม่ทำเป็นอาหาร

12. การขยายพันธุ์

ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด หรือหัวผลของข้าวเย็นเหนือจะออกตามเถาเป็นพวงขนาดเท่าลูกมะเขือพวง เมื่อสุกจะมีสีดำ โดยการนำมาล้างน้ำให้สะอาด แล้วเอาไปตากแดดให้แห้ง และนำไปเพาะในกระบะ รดน้ำให้ชุ่ม 20 – 30 วัน จะงอกเป็นต้นใหม่ พอดต้นกล้าสูง 6 – 10 เซนติเมตร ย้ายลงถุงเพาะชำ ถุงละ 1 – 2 ต้น เก็บไว้ในเรือนเพาะชำ ส่วนการขยายพันธุ์ด้วยหัวนั้น เมื่อได้หัวข้าวเย็นเหนือมาแล้ว นำมาผ่าหัวกว้างประมาณ 10 – 15 เซนติเมตร ทาด้วยปูนขาวที่รอยตัด แล้วนำไปฝังลงในถุงเพาะชำ รดน้ำให้ชุ่ม ประมาณ 2 – 3 สัปดาห์ ข้าวเย็นเหนือจะแตกตาขึ้นมาเป็นต้นใหม่

13. การปลูก/สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูก

- ฤดูกาลเพาะปลูก นิยมปลูกในฤดูฝน ซึ่งจะไม่มีปัญหาเรื่องการรดน้ำ
- การเตรียมดิน โดยการขุดหลุม กว้าง 50 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร สูง 50 เซนติเมตร ส่วนมากเกษตรกรจะปลูกตามโคนต้นไม้ โคนไผ่ หรือตามตอไม้ต่าง ๆ เพราะข้าวเย็นเหนือจะเลื้อยยาวประมาณ 5 – 6 เมตร แล้วรองกันหลุมด้วยปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมักก็ได้

- วิธีการปลูก นำต้นกล้าเมื่ออายุ 1 – 2 ปี ที่แข็งแรงลงปลูกในหลุมที่เตรียมไว้ แล้วกลบดินให้แน่น รดน้ำให้ชุ่ม ในระยะแรก ปักหลักช่วยพยุงเถาให้เลื้อย

14. การปฏิบัติดูแลรักษา

- การให้ปุ๋ย ควรใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกรองกันหลุมน่าจะเพียงพอ ไม่ควรใช้สารเคมี เพราะจะสะสมที่หัว/เหง้าของข้าวเย็นเหนือ

- การให้น้ำ ระยะแรกต้องคอยรดน้ำให้ชุ่มชื้นอยู่เสมอ ไม่จำเป็นต้องให้น้ำมากในฤดูฝน
- การกำจัดวัชพืช ควรกำจัดวัชพืชพร้อมกับพรวนดิน เมื่อปลูกแล้วประมาณ 6 เดือน ควรทำปีละ 2 ครั้ง
- การป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรู ข้าวเย็นเหนือไม่ค่อยมีโรคและแมลงศัตรู ไม่ควรจะใช้สารเคมีฉีดพ่น อาจใช้แค

สารสะเดา หรือสารชีวภาพ

15. การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว

- ฤดูกาลการเก็บเกี่ยว ส่วนมากนิยมเก็บเกี่ยวในฤดูแล้ง ประมาณเดือนธันวาคม – เมษายน
- วิธีการเก็บเกี่ยว โดยการขุดเมื่อข้าวเย็นเหนืออายุ 1 – 2 ปี โดยจะขุดช่วงโคนต้น กว้างออกไปสัก 50 เซนติเมตร แล้วค่อย ๆ ใช้เสียมจัดหัวขึ้นมา พยายามอย่าให้เป็นแผล
- การแปรรูปหลังการเก็บเกี่ยว พอได้หัว/เหง้ามาแล้วทำการล้างน้ำให้สะอาด ตัดรากออกให้เรียบร้อยแล้วใช้มีดคม ๆ สับเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วตากแดดทันที ประมาณ 5 – 10 วัน จนแห้ง แล้วนำไปอบแห้งให้สนิท
- การบรรจุและการเก็บรักษา เมื่อข้าวเย็นเหนือแห้ง นำบรรจุถุงมัดปากให้สนิท ห้ามโดนน้ำเด็ดขาด เพราะจะทำให้เกิดเชื้อราได้ ควรรีบจำหน่ายข้าวเย็นเหนือภายใน 1 ปี เพราะจะเกิดมอดกัดกินได้

16. การจำหน่าย

- หัว/เหง้าข้าวเย็นเหนือสด ราคา กิโลกรัมละ 100-200 บาท
- หัว/เหง้า ข้าวเย็นเหนือแห้ง ราคา กิโลกรัมละประมาณ 300 บาท

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข